

ILGTSPĒJĪBAS ASPEKTS SKOLAS KULTŪRVIDĒ

Abstract

Aspect of Sustainability in School Cultural environment

Contemporary changes in the sphere of education, influence greatly sustainability of school culture and its environment. The aim of the article is to give general evaluation of sustainability aspect in school environment, paying attention to the changes that school must carry on. The study was grounded on theoretical assumptions in international and Latvian researchers' findings about factors concerning sustainability of cultural environment that must be connected with organizational and school culture theories.

Atslēgas vārdi: ilgtspējības aspekts, skolas kultūrvide

21. gadsimta pirmā desmitgade gan globāli, gan lokāli ir bijusi iezīmīga gan ar ekonomisko, sociālo, politisko krīzi, kas ir radījušas un joprojām rada pārmaiņas sabiedrībā, tās locekļu uzskatos, vērtībās un vēlmēs, gan arī ar to, ka ANO Ģenerālā Asambleja laiku – no 2005. līdz 2014. gadam noteikusi par izglītība ilgtspējīgai attīstībai desmitgadi. Mainoties ekonomiskajai, sociālajai un politiskajai videi, izmaiņas notiek arī izglītības vidē. Sabiedrībā tiek aktualizēta ideja par uzlabojumu veikšanas nepieciešamību izglītības jomā. Latvijā jau kopš valsts neatkarības atgūšanas (20. gs. 90. gadu sāk.) izglītības sistēmā ir ieviesta un notiek ne tikai paradigmu maiņa, bet arī strukturālas, saturiskas un metodoloģiskas pārmaiņas.

Skola, tāpat kā jebkura organizācija ir sabiedrības attīstības produkts un lielā mērā arī spogulis. Tā ir pakļauta sabiedrības uzskatiem, vērtībām, un sabiedrība nosaka kādas organizācijas tajā pastāv. (Omārova 2004) Pašreizējā situācijā, kas izveidojusies Latvijā, daudzas skolas, gan pilsētas, gan lauku kultūrvidē, saskaras ar skolas ilgtspējības jautājumu. Tas saistāms ar skolēnu skaita nodrošinājumu jeb skolas spēju izdzīvot krīzes (reformu) laikā, jautājumu par skolas tēla un tās atpazīstamības veidošanu, skolu reitingiem. Latvijā līdz ar jaunā vidusskolēnu centralizēto eksāmenu (CE) rezultātos balstītā reitinga plānoto ieviešanu, kas notiks 2011.gada novembrī (Pļaviņa 2011), sabiedrībai tiks piedāvāta iespēja saņemt kvalitatīvu informāciju kvantitatīvos rādītājos. Bērnu vecāki, kurus interesē galvenokārt mācību rezultāti, izvēloties savam bērnam, viņuprāt, visatbilstošāko mācību iestādi, varēs balstīties CE reitingā. Sabiedrība līdz ar to ir gan skolu ilgtspējību ierobežojošs, gan to nodrošinošs faktors. Mācību rezultātu akcentēšana, kas ir aktuāla ne tikai Latvijā, bet arī starptautiski, tiek saistīta ar patērētājsabiedrības izpratni par dzīves un lietu kārtību. Starptautiskie izglītības pētnieki, piemēram, P. Sendžs (*P. Senge*), P. Dalins (*P. Dalin*) un V. D. Rasts (*V. D. Rust*) pauž atziņas, ka sabiedrības uzskatam par skolu tuvākajā desmitgadē ir kardināli jāmainās, jo mūsdienās pasaule virzās no industriālā un modernā laikmeta uz jaunu – informācijas un postmodernisma laikmetu. Pasaule ir plašu sociālu, politisku, ekonomisku

un intelektuālu revolucionāru izmaiņu centrā. Skolas sasniegumus pārbaudes darbu un eksāmenu rezultātos, kas kvantitatīvi tiek un tiks atspoguļoti dažādos reitingos, būtu jāpapildina ar plašāku pazīmju kopumu, kas ietver skolas vērtības un veidu kā skolēni un skolotāji izdzīvo šīs vērtības ikdienas sadarbībā. (Davies 2006) Tieši skolas kultūra, kā uzskata T. Dīls (T.Deal), M. Fulans (M. Fullan), u.c. nosaka, veido to, kāda ir skola, tajā valdošie uzskati, vērtības, normas, u.c., arī izglītojamo mācību sasniegumus. Tādējādi skolas atpazīstamības veidošanas pamatā, kas ir viens no skolas ilgtspējības nodrošināšanas faktoriem, vajadzētu būt ne tikai informācijai par mācību sasniegumiem, bet arī par skolu, tās kultūru un kultūrvidi veidojošajiem faktoriem, iezīmēm un līmeņiem.

Raksta mērķis ir izpētīt ilgtspējības aspekta vispārīgo raksturojumu skolas kultūrvidē, balstoties uz starptautisko un Latvijas pētnieku teorētiskajiem pamatojumiem.

Izglītības aspekta vispārīgs raksturojums izglītības jomā.

Mūsdienu Latvijas izglītības jomā notiekošās pārmaiņas skar skolas kultūrvides ilgtspējību. „Izglītībā ilgtspējības ideja tiek akcentēta 20.gs. beigās, izstrādājot gan globālas, gan nacionālas rīcības stratēģijas, atzīmējot izglītības lomu sabiedrības līdzdalībā. Tajās iekļauta esošo iniciatīvu izvērtēšana un ieteikumi jaunu aktivitāšu izstrādei, veicinot ilgtspējīgas attīstības īstenošanu.” (Grabovska un Vereba 2010: 9) Ilgtspējīgums, pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīcā, tiek raksturots kā „pazīmju kopums, kas nodrošina spēju ilgstoši uzturēt kādu procesu, norisi. Ilgtspējīgumu parasti attiecina uz noturīgām parādībām dabā, arī ražošanā, tautsaimniecībā, kas saglabāsies, turpināsies, pārsniedzot vairāku paaudžu mūžu” (66.lpp.). Saistībā ar skolas kultūrvidi, M. Fulans (1999) pievērš uzmanību tam, ka skolai ir jābūt organizācijai, kas, nepārtraukti mainoties, izvairītos no bojāejas jeb tā būtu ilgtspējīga. Skolas kultūras un skolā iegūstamās izglītības satura un veida maiņas nepieciešamība aktualizēta gan izglītības pētījumos, gan normatīvajos dokumentos.

Pasaule ir plašu sociālu, politisku, ekonomisku un intelektuālu revolucionāru izmaiņu centrā. Izglītība tuvākā nākotnē noteikti piedzīvos krasas izmaiņas. (Dalin, Rust 1996: 31) P. Dalīns un V. D. Rasts lieto terminu *revolūcija*, lai analītiski izskaidrotu krasās izmaiņas, kas ietekmē izglītību. Ar šo terminu viņi saprot nozīmīgas pārmaiņas veidā kā tiek domāts par realitātes, attieksmju, spēku attiecībām un varas struktūrām un kā tas ietekmēs nākotnes sabiedrības. Pētnieki piedāvā dažādas „revolūcijas,” kas ir daļa no pārmaiņu procesa, sevišķi uzsverot to nozīmi nākotnes izglītības principos. Lai skola izvairītos no bojāejas, runājot M. Fulana vārdiem, jeb lai tā būtu ilgtspējīga, jāņem vērā visas šīs revolucionārās izmaiņas, kas ietekmē ne tikai skolu un skološanos, bet arī sabiedrību gan globāli, gan lokāli.

Ilgtspējības aspekts skolas kultūrvidē

Ilgtspējīga skolas kultūrvidē ir katras skolas mērķis. Kādai vajadzētu būt šai skolai un kas jādara skolai kā organizācijai, lai skolas kultūrvidē būtu ilgtspējīga? Starptautisko pētnieku (Dalins, Rasts 1996) teorētiskajos pamatojumos skolas ilgtspējīgums saistāms ar skolas attīstību. Pastāv vairākas stratēģijas skolas attīstībai. Viena no skolas attīstības stratēģijām ir bijusi uzlabot skolotāju vai līderu individuālās kompetences. Ilgtermiņā ir valdījuši uzskati, ka skolas var uzlabot, strādājot ar individuāliem skolotājiem un līderiem. Ir pierādījies, ka individuāla izaugsme var būt efektīva stratēģija, tomēr vēl joprojām nav noskaidrots, vai skolotāju centrēta attīstības programmas un līderu apmācība var būt efektīvas stratēģijas skolas kultūrvides uzlabošanai. Mazāk zināma skolu kultūrvides uzlabošanas stratēģija ir darbs ar skolu kā vienotu veselumu, pieņemot, ka tādējādi var veikt produktīvus uzlabojumus. Šīs stratēģijas pamats ir uzskats par skolu kā par vienotu organismu, kas veiksmīgi satur kopā atsevišķus to veidojošus segmentus. Tiek uzsvērts, ka skolas kultūra ir nobriedusi pārmaiņām un izaugsmei un, kas ir pats svarīgākais, skolas kolektīvs spēj vienoties par kopīgiem mērķiem un vīziju. Vistipiskākā skolu attīstības stratēģija ir uzskatīt skolu par sistēmu, kas piekrīt mainīties. Sistēmu stratēģijas tiek plaši pielietotas katrā valstī. (Dalins, Rust 1996: 8)

Latvijā, līdzīgi kā daudzās citās valstīs (piemēram, ASV, Lielbritānija, Igaunija), sabiedrībā tiek aktualizēta ideja par uzlabojumu veikšanas nepieciešamību izglītības jomā. Latvijā jau kopš valsts neatkarības atgūšanas (20. gs. 90. gadu sāk.) izglītības sistēmā ir ieviesta un notiek ne tikai paradigmu maiņa, bet arī strukturālas, saturiskas un metodoloģiskas pārmaiņas. Taču vēl joprojām tiek runāts par pārmaiņu nepieciešamību. Galvenais iemesls šīm izmaiņām ir jautājums par izglītības kvalitāti, kas, tiek aktualizēts sabiedriskajā informatīvajā un masu mediju vidē ar dažādu reitingu palīdzību, taču informācija par skolu nav un nevajadzētu būt tikai šiem kvantitatīvajiem rezultātiem, jo katrai skolai piemīt arī kultūra. *Kultūra* un cilvēka personības veidošanās procesi atrodas nepārtrauktā mijiedarbībā un kultūrvidē noris skolēna attīstība. (Zvirbule 2004)

Skolas kultūrvidē ir vide, kurā *kultūra* kā cilvēka personības veidošanās faktors noris skolā jeb tās kultūrvidē. Kultūra un pašas skolas iekšējā un ārējā vide ir skolas kultūrvides veidojošie elementi. Pašlaik aktuāls viedoklis sabiedrībā ir sasniegt pēc iespējas labākus pārbaudījumu rezultātus, neņemot vērā kādā veidā tas tiek panākts un neinteresējoties par to, ka skolā bez mācīšanās, kas ir svarīga, ir arī kultūra, kas nosaka, ietekmē to kāda ir skola, tajā valdošie uzskati, vērtības, normas, u.c. Katrai organizācijai ir iespējas apzināties, pilnveidot vai būtiski pārveidot savu kultūru, lai konkrētās skolas kultūrvidē piesaistītu no dažādām kultūrvidēm nākošos skolēnus un viņu vecākus. P. Sendžs norāda, ka tad, „kad izglītība ir pakļauta nepārtrauktam spiedienam pildīt standartizētus pārbaudes darbus, iegūt labu vērtējumu un iekļūt pareizajā koledžu sarakstā, lai to beidzēji

varētu pretendēt uz labu darbu, veiksmīgu karjeru un pelnīt naudu, tad izglītība pastiprina patērētāju un ekonomisko ortodoksiju, kas vada pašreizējo globālo biznesa sistēmu. (Senge 2010: 135) Mācību rezultātu akcentēšana, kas ir aktuāla ne tikai Latvijā, bet arī, piemēram Igaunijā (K. Luka (*K. Lukk*), M. Veisone (*M. Veisson*), L. Ots (*L. Ots*)) un citās valstīs, pastiprina šo patērētājsabiedrības izpratni par dzīves un lietu kārtību. Un, šķiet, ka šī izpratne tiek uzskatīta par normu. P. Sendžs šādu izglītību sauc par industriālā laikmeta izglītību, kas pēdējo 150 gadu laikā ir izplatījusies lielā daļā pasaules un uzskata, ka šai izpratnei ir jāmainās tuvākajās desmitgadēs. Viņa viedokli par nepieciešamību mainīt šo filozofiju atbalsta arī citi nozīmīgi izglītības pētnieki, piemēram, P. Dalins, V.D. Rasts (1996), M. Fulans (1999), T. Dīls (2009), u.c. P. Sendžs (2010) izglītību raksturo kā sociālu institūciju. Tātad tā ilgtermiņā ietekmēs nākotnes virzību ne tikai indivīda, bet arī sabiedrības lokālā un globālā horizontālē. Šādas ietekmes nav nevienai citai institūcijai – ne biznesā, ne valdībā, ne medijos, u. tml.

Starptautiskajā pētniecībā kopš 20. gs. 90. gadiem aktuāla ir ideja par to, ka skolām vajadzētu vairāk uzvesties kā biznesa struktūrām. (Deal, Peterson 1999: 1) Šīs idejas pamatojums rodams organizācijas kultūras pētījumos biznesa vidē. „Stipra organizācijas kultūra nozīmē veiksmīgu biznesu” (Dubkēvičs 2009: 30) jeb veiksmīgu organizāciju. Kā veiksmīgāko kompāniju pamatvērtības tiek minētas: 1) pārliecība par to, ka ir vislabākie; 2) pārliecība par „sīkumu” svarīgumu; 3) pārliecība, ka ikviens cilvēks ir personība un vēlas, lai viņu atzītu; 4) pārliecība par neformālās komunikācijas nozīmīgumu; 5) pārliecība par ekonomiskās izaugsmes un peļņas nozīmi visai kompānijai un visiem. ((Peters, Waterman 1982), citēts no Dubkēvičs 2009: 30) Visu šo pārliecību kopsumma ir pamatā veiksmīgai jeb stiprai organizācijas kultūrai, kura biznesā ietekmē finansiālos rezultātus. Velkot paralēles ar izglītības jomu, skolas kultūrvides ilgtspējīgums pētniecībā tiek saistīts ar vairākām skolas attīstības koncepcijām. Daļa no koncepcijām ir saistītas ar ilgtspējības aspektu kā spēcīgas, pozitīvas skolas kultūras pastāvēšanu. K.D. Pītersons un T.E. Dīls (2009) atzīmē, ka šāda skolas kultūra neveidojas pati no sevis. To laika gaitā ir veidojuši tie, kuri tajā strādā un apmeklē to, kā arī formālie un neformālie līderi, kas veicina un pastiprina skolas vērtības un tradīcijas. Ilgtspējības aspekts ir saistāms arī ar izpratni par efektīvu skolu un tās darbības plānošanu, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību, jo attīstībai nepieciešama laba plānošana. (Vilkaste 2003: 14) Autors akcentē, ka demokrātiskā sabiedrībā par efektīvām tiek uzskatītas skolas, kurās ir pozitīva attieksme, kas atspoguļo skolas tiekšanos pēc sasniegumiem, efektīva mācīšana un mācīšanās un labas savstarpējās attiecības. Šajās skolās darbinieki jeb personāls, skolas padome apzinās tās atbildību par saviem uzdevumiem un skolas veiksmīgu darbību realizāciju. Skolas dzīve un mācību programmas efektīvi sekmē skolēnu garīgo, morālo,

sociālo un kulturālo attīstību. Efektīva skola stingri kontrolē savu efektivitāti un rod saiknes ar skolēnu sasniegumu un personīgās attīstības plašāku sekmēšanu no sabiedrības puses. (Vilkaste 2003: 17-18) Cita pieeja ir saistīta ar stratēģiski veiksmīgas skolas koncepciju, kuras atbalstītājs B. Deivis (B. Davies) (2006) skolas ilgspējību saista ar stratēģiski veiksmīgas skolas ideju. Skolas kultūrvides ilgspējību nodrošinošs faktors ir indivīdu un skolu spēja pilnveidoties nonākot saskarē ar jauniem izaicinājumiem un sarežģījumiem tādā veidā, ka tas nenodara ļaunumu ne indivīdiem, ne plašākai sabiedrībai, bet veido vidi un iespējas būt veiksmīgiem jaunos un izaicinošos kontekstos. (Davies 2006: 14) Skolas panākumi var tikt skatīti skolēnu kontekstā, proti, kā viņiem veicas sociālajā, garīgajā, fiziskajā un emocionālajā jomā. Standartizētu pārbaudes darbu rezultāti sniedz tikai daļēju informāciju par panākumiem, jo informē par īstermiņa rezultātiem. Skolām, kura iegulda milzīgas pūles rezultātu uzlabošanā un meklē atbildes uz to, kā tos nemitīgi vairot, būtu vairāk uzmanības jāpievērš ilgtermiņa un ilgspējības pieejai. Tas ietvertu „dziļā tipa mācīšanās” pieejas, kas attīsta gan skolēnu, gan skolas mācīšanās kultūru. Veiksmīgām skolām raksturīga kultūras attīstība, kura balstās viedoklī, ka jebkurš bērns var mācīties un uzlabot savus rezultātus. Tam nepieciešama skolas kolektīva kopdarbība, lai sasniegtu mācīšanās efektivitāti šāda tipa pieejā. (Davies 2006: 12) Pilsētvidē novērojams, bieži vien noklusēta tendence- skola, kura sabiedrībā visiem līdzekļiem vēlas atbilst veiksmīgas skolas statusam, var palūgt izglītojamo izstāties no skolas vai viņu atskaitīt, ja, piemēram, viņa mācību rezultāti neatbilst skolas izvirzītajam līmenim. Līdz ar to tas ir pilnīgā pretstatā stratēģiski veiksmīgas skolas idejai. Skolas panākumus ir svarīgi saskatīt ne tikai pārbaudes darbu un eksāmenu rezultātos, bet arī plašāku pazīmju kopumā, kas ietver skolas vērtības un veidu kā skolēni un skolotāji izdzīvo šīs vērtības ikdienas sadarbībā. (Davies 2006: 13). Jeb citiem vārdiem sakot, skolas panākumus ir jāskata ne tikai pārbaudes darbu rezultātos un CE reitingos, bet skolas kultūrā, kuras pamatā ir vērtības, kuras nosaka to kā visi skolai piederošie cilvēki domā, jūtas un darbojas. Pētnieki P. Dalins un V. D. Rasts izdala galvenās skolu attīstības perspektīvas, kas varētu nodrošināt skolas ilgspējību: 1) skolai 21. gadsimtā vajadzētu būt balstītai uz vispārēju sabiedrību transformējošo spēku analīzi, nākotnes sabiedrības vīziju un zināšanām par mācīšanās vajadzībām, kuras skola var vislabāk apmierināt; 2) skolas attīstības teorijai vajadzētu balstīties dažādu organizācijas veidu, sevišķi skolas, analīzē, kā arī respektēt zināšanas par līderību, un tās ietekmi uz skolas attīstību, kā arī to, kādiem procesiem būtu jānotiek, ja skolas kultūrvīdē un organizācijā (praksē) tiek paredzētas pārmaiņas; 3) alternatīvai praksei vajadzētu balstīties daudzu valstu projektu izvērtējumos, ja tiek eksperimentēts ar skolas izmaiņām. (Dalin, Rust 1996: 8) Izvērtējot visu šo skolu attīstības perspektīvas, jāsecina, ka pārmaiņām skolā jānotiek ļoti pārdomāti un balstoties jau esošajos pētījumos un to rezultātos,

kā arī jāapzinās skolas stiprās un vājās puses, lai virzītu skolas attīstību. Svarīgi ir arī apzināties, ka „reāli skolas uzlabojumi var notikt tikai no skolas iekšienes” (Barth 1990; citēts no Stoll 1999: 33) un neapšaubāmi svarīga nozīme ir skolas līderim un viņa nostājai par skolu un veidiem kā nodrošināt, veicināt tās ilgtspējību.

Nobeigums

Skolām, kuru ilgtspējība ir apdraudēta tuvākā vai tālākā laika periodā, būtu jāaktualizē kultūras normas, kuras, kā uzskata D. Finks (*D. Fink*) un L. Stola (*L. Stoll*), ietekmē skolas attīstību, skolas kultūras uzlabošanu. Kultūras normas ir saistītas ar cilvēku savstarpējo attiecību un vērtēšanas pamatjautājumiem. Uz ilgtspējību vērstām skolām, jāpalīdz izglītojamajiem attīstīt garīgo dimensiju un ētikai jābūt saistītai ar sociālo realitāti. Skolēniem jāsaista prakse ar teoriju tā, ka viņu ētiskā dimensija kļūst nozīmīga. Bez praktiskās un teorētiskās ētiskās sasaistes, viņi viegli var kļūt par patērētājsabiedrības, spēcīgu ekonomisku, politisku, ideoloģisku interešu vergiem. Plurālā sabiedrībā izvēle ir dzīvei svarīgs aspekts, kas var viegli novest līdz maldīgai vai maldinošai ētiskai dimensijai. (Kiing 1990, citēts no Dalin, Rust 1996: 85) Tātad garīgās vērtības viennozīmīgi ir svarīgas izglītojamo personības veidošanās procesā un tieši tāpēc ir nepieciešama skolas kultūrvides jautājumu aktualizēšana gan lokālā, gan globālā skatījumā. Ar skolas kultūrvidi saistītajiem dalībniekiem ir svarīgi definēt skolas mērķi, jeb virzību un tad ir jāveido kultūra un jāpilnveidojas pašiem, ievērojot stratēģiski fokusētas skolas principus un normas.

Bibliogrāfija

1. Dalin, P., Rust, V.D. (1996) *Towards Schooling For the twenty- first century*. London: Cassel.
2. Davies, B. (2006) *Leading the Strategically Focused School*. London: Paul Chapman Publishing.
3. Deal, T.E., Peterson, K. D. (1999) *Shaping School Culture: the heart of leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
4. Dubkēvičs, L. (2009) *Organizācijas kultūra*. Rīga: Jumava.
5. Fullan, M. G. (2001) *The new meaning of educational change* (3rd ed.). New York: Teachers College Press.
6. Fulans, M. (1999) *Pārmaiņu spēki*. Rīga: Zvaigzne ABC.
7. Grabovska, R., Vereba, D. (2010) Desmitgade Izglītība ilgtspējīgai attīstībai. Situācijas raksturojums Latvijas izglītībā. Daugavpils: AIIA. 7.-19. lpp.
8. Lukk, K., Veisson, M., Ots, L. (2008) Characteristics of sustainable changes for schools. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, vol. 9: 35-45.
9. Omārova, S. (2004) *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene.
10. Pļaviņa, V. (2011) Pārvēršot izglītības kvalitāti kvantitatīvos rezultātos. *Izglītība un Kultūra*. Nr.6 (336), 10. februāris.
11. Pedagoģisko terminu skaidrojošā vārdnīca. (2000) Rīga: Zvaigzne ABC

12. Peterson, K.D., Deal, T. E. (2009) *The Shaping School Culture Fieldbook*. Second Edition. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
13. Senge, P.M. (2010) Education for an Interdependent World: Developing Systems Citizens. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan, D. Hopkins (Eds.), *Second International Handbook of Educational change. Part 1*. London: Springer. Pp. 131.-151.
14. Stoll, L. (1999) School Culture: Black Hole or Fertile Garden for School Improvement? In: *School Culture*. ed. J. Prosser. London: Paul Chapman Publishing Ltd. Pp. 30.- 47.
15. Vilkašte, A. (2003) Skolas ilgtspējīgas attīstības plānošana. Rīga: Raka.
16. Zvirbule, A. (2004) *Kultūrvides izglītība*. Rīga: Raka.